

Marian Kucata

Nazwy części wsi w Beskidzie Myślenickim

Artykuł niniejszy jest nawiązaniem do artykułu Jana Zaleskiego o rzeczownikach z przyrostkiem *-ówka*¹, a także do słownika nazw miejscowych Tarnopolszczyzny, do którego materiał zebrał Jan Zaleski, a po jego śmierci słownik opracował Edward Klisiewicz².

W wymienionym artykule autor omówił wyrazy pospolite oraz odnazwiskowe i odmienne nazwy budynków na *-ówka*, z nazw miejscowych wspominał tylko o kilku (*Gubałówka, Hebdówka, Komarówka, Starówka*). W słowniku Tarnopolszczyzny nazw na *-ówka* jest bardzo dużo. Odnoszą się one do wsi, ale częściej do ich części: przysiółków, osobnych domów, folwarków, posiadłości dworskich, także przedmieść, karczem itp. Już na pierwszej stronie słownika znajduje się sześć takich nazw: *Adamówka, Adolfówka, Albertówka, Albinówka, Albronówka, Aleksandrówka*, odnoszących się do czternastu obiektów, którymi są: osada, przysiółek, przedmieście, folwarki, obszary dworskie, grupy domów.

Podobnie pod tym względem wygląda sytuacja w polskich Beskidach. Na niektórych mapach turystycznych aż się roi od nazw na *-ówka*. Na wschód od Skawy, w rejonie Makowa Podhalańskiego takie nazwy ma pięć sąsiadujących częściowo wsi: *Jachówka, Żarnówka, Kojsówka, Bienkówka, Bogdanówka*. Takich nazw na oznaczenie części wsi jest na tym terenie i na innych bez liku, np. na mapach turystycznych na północny wschód od Makowa Podhalańskiego: *Chojnówka, Radwanówka, Skupniówka, Głowaczówka, Lenikówka, Zajęcówka, Strączkówka, Piątkówka, Kowalówka, Adamówka, Sapatówka* i inne.

Na niektórych terenach beskidzkich nazwy na *-ówka* są niemal panujące, na innych – nieraz bliskich – rzadkie, a nawet bardzo rzadkie. Tak jest na mapach tu-

¹ J. Zaleski, *Nazwy typu agronomówka, Pigińcówka na tle innych rzeczowników z przyrostkiem -ówka*, [w:] *Symbolae philologicae in honorem Witoldi Taszycki*, Wrocław 1968, s. 439–447.

² J. Zaleski, *Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny. Słownik nazw*, oprac. E. Klisiewicz, Wrocław 1987

rystycznych, w rzeczywistości jest jednak nieco inaczej. I różnicami między nazewnictwem beskidzkim występującym na mapach i w przewodnikach turystycznych, a używanym przez ludność te tereny zamieszkującą chcemy się tutaj zająć. Zasięg terenowy ograniczymy jednak głównie do kilku górskich wsi byłego powiatu myślenickiego, dobrze znanych autorowi³. Można te wsie traktować jako położone w Beskidzie Myślenickim, choć nazwa ta jest używana rzadko. Na ogół tereny górskie od Kotliny Żywieckiej do Raby nazywa się Beskidem Makowskim lub (rzadziej) Beskidem Średnim, ostatnio jednak (od 1993 roku) ukazały się trzy wydania dokładnego przewodnika zatytułowanego *Beskid Myślenicki*⁴. Użycie tej nazwy w tytule niniejszego artykułu nie jest wyrazem przekonania autora, że winna ona być ogólnie przyjęta. Podawany tutaj materiał kartograficzny pochodzi z dwóch map, jedna to: *Beskid Makowski. Mapa turystyczna*, w skali 1: 75 000, druga, dokładniejsza: *Babia Góra. Beskid Makowski. Mapa turystyczna*, skala 1: 50 000. Na mapach oprócz nazw części wsi występują też ważniejsze nazwy terenowe: gór, wzniesień, lasów, potoków itp. – tych tutaj nie bierzemy pod uwagę. Najwięcej jest nazw tych terenów, na które wsie są zwyczajowo, a także urzędowo podzielone. Uwidoczniona jest jednak tylko część – przeważnie niewielka – tych nazw, wszystkie by się po prostu na mapach nie zmieściły.

Wsie beskidzkie są rozłożone na zboczach pasm górskich (doliny rzek i potoków są tu z reguły wąskie). Dzielią się zwykle na około trzydziestohektarowe „łany” – szerokie pasy ciągnące się od dołu, od koryta rzeczki w górę, na grzbiet górski, nierzadko nawet przechodzą na drugą stronę tego grzbietu. „Łany” te nazywane są *rolami*. Zamieszkuje je i uprawia po kilka rodzin, mających domy i zabudowania blisko siebie, w pewnej odległości od doliny (rzeczki). Oprócz tych *ról* są jeszcze nieliczne *zagrody* – oddzielne zabudowania jednej rodziny, mającej ziemię w jednym kawałku („rolni” mają ją – pola, pastwiska, nieużytki, części lasu – najczęściej w kilkunastu kawałkach). Do niektórych wsi należą jeszcze osiedla oddalone: *polany* – na dawnych polanach leśnych, *łazy* – na miejscu wypalonego lasu, *zarębki* – poza pierwotnymi granicami wsi, oznaczonymi przesiekami w lesie lub wyrąbanymi znakami granicznymi. Ponieważ te „pozawiejskie” części są przeważnie w danej wsi pojedyncze, nazywa się je zwykle tylko *Polaną*, *Łazami*, *Zarębkiem* (*Zarębkami*).

Nazwy *ról* pochodzą zwykle od nazwisk, przezwisk, przydomków lub zawodów pierwotnych posiadaczy, np. *U Kubiaka*, *U Leśnego* (*leśny* = gajowy), *Kopyrówka*, *Rola Ziajowa*, *Tekielówka*. Rzadkie są tu nazwy topograficzne, np. *Na Dziale*, „przemysłowe”, np. *Hucisko*, czy inne. Nad Rabą, szczególnie na wschód od niej, występują nazwy rodowe, np. *Jamrozy*, *Wójtowce*.

Gdyby się opierać tylko na mapach turystycznych, toby można powiedzieć, że w jednej wsi panują nazwy jednego typu, w innej, nawet sąsiedniej – innego typu, a w pobliskiej – nazwy mieszane. Tak na przykład w sąsiednich wsiach ciągnących się po zboczach pasma Koskowej Góry i pasma Babicy sytuacja na mapie *Babia*

³ M. Kucala, *Nazwy terenowe z kilku wsi w powiecie myślenickim*, „Onomastica”, t. V: 1959, s. 67–100.

⁴ D. Dyląg, P. Sadowski, *Beskid Myślenicki*, Pruszków 2005.

Góra... (dalej skrót: BG) wygląda następująco: w Bieńkówce (pow. suski) figurują nazwy części wsi: *Nieckulówka, Dziadkówka, Sołectwo, Kieresówka, Węcówka, Mirochówka, Fabisówka, Wronówka, U Marca, Lachówka*, w Trzebuni: *Sufletowa, Burtanowa, Chorwatowa, Krzystkowa, Bochniowa, Garbieniowa, Kowalowa, Balinkowa, Bylicowa, Sołtysowo, Zagrody Słoneczne, Rola Ostafinowa, Grabkowa, Kuligowa, Oboniówka, Paryłówka, Orawinowo, Hodurkowa*. W południowo-zachodniej Bieńkówce wyraźna jest duża przewaga nazw na *-ówka*, w północno-wschodniej Trzebuni znacznej większości ról przypisano nazwy na *-owa* (jest to tylko oczywiście część nazw występujących w tych wsiach). Dalej na wschód, w Stróży i na Zarabiu, panują nazwy na *-owo*: *Niedźwiedziowo, Jopkovo, Żabowo, Szastkowo, Sekulowo, Mętyłowo, Patykowo, Moskalowo, Rogowo, Mirochowo, Mądrowo, Słowikowo*. W Więcierzy, na południe od pasma Koskowej Góry, połowa nazw ma postać wyrażen przyimkowych: *U Molusa, U Kota, U Durka, U Hanuska, U Mizery* (poza tymi: *Połana, Zamek, Kiełtyk, Dział, Knapówka, Dziubras*). Z sąsiedniej Więciórki podano mieszane typy nazw: *Dział, Lachówka, Tekielówka, U Bylicy, Hajdanówka, Hucisko, U Kucaty, Kopyrówka, U Zająca*. Podobnie z leżącej na południowy zachód od niej Bogdanówki: *Majdówka, U Kosmonda, U Hojosta, Kaletowa, Wronówka, U Surwaja, Gieratówka, Syrkówka, Kanapowa*. Można by mnożyć przykłady przewagi w danej wsi, na jakimś terenie jednego typu lub występowania różnych typów nazw.

Tak jest na mapie BG. Na mapie *Beskid Makowski...* (dalej skrót: BM) nazw jest znacznie mniej, ale tylko część jest takich samych jak na mapie BG. Część jest innych, odnoszących się do ról na BG nienazwanych. Są też odnoszące się do tych samych ról, ale mające inną postać. Tak na przykład z terenu Trzebuni na BM nie ma ani jednej nazwy takiej samej jak na BG. Pięć nazw tych samych ról ma inne postaci na BG, a inne na BM. BG podaje: *Chorwatowa, Bochniowa, Rola Ostafinowa, Kuligowa, Orawinowo*, a BM: *Chorwatówka, U Bochni, Ostafina, U Kuliga, Orawinówka*. Takie oboczności na mapach występują i w innych wsiach, np. w Bogdanówce: *U Hojosta* BG – *U Chwasta* BM, w Bieńkówce: *U Marca* BG – *U Mruca* BM, w Więciórce: *Hajdanówka* BG – *Hajdukówka* BM, w Więcierzy: *Zamek* BG – *Na Zamku* BM, *Kiełtyk* BG – *U Kiełtyki* BM. Postaci: *U Hojosta* (winno być: *U Hajosta*), *U Chwasta, U Marca, Hajdanówka, Kiełtyk* są błędne. Takich błędnych napisów jest na mapach więcej, np. w Bogdanówce *Kanapowa* BG (zamiast *Knapowa*), w Więcierzy *Łoczka* BM (zam. *U Łacka*), w Krzczonowie *Wójtowice* BG (zam. *Wójtowce*).

Nazwy części wsi w zróżnicowanych postaciach występują także w przewodnikach turystycznych. We wspomnianym przewodniku *Beskid Myślenicki* figurują np. nazwy: *U Śmietany, U Raka, U Durka, U Hanuska, U Koska, U Stachonia*; (rola) *Pękalowa, Bylicowa, Wronowa, Maślankowa, Mielcowa, Ziębowa, Paryłówka, Jabconiówka, Banasikówka, Księżówka, Sępkówka, Korzeniówka, Strączkówka, Tajsy, Kotarby, Matyje, Proszki*. Dość znacznie zróżnicowane słowotwórczo są też nazwy części wsi w opracowanych przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych zeszytach pt. „Urzędowe Nazwy Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych”, nr 8: Powiat myślenicki, 1964, nr 14: Powiat suski,

1964. Bardziej ujednoczone są te nazwy – przeważnie na *-ówka* – w *Wykazie urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. I–III, 1980–1982.

Pokazane tu przykładowo znaczne różnice w nazwach części wsi (ról) na mapach mogą wywoływać wątpliwości, czy to zróżnicowanie kartograficzne jest zgodne z terenową rzeczywistością. Czy te same obiekty w danej wsi mają rzeczywiście nazwy różnych typów? Czy w tej wsi może występować bardzo znaczna przewaga nazw jednego typu, a we wsi sąsiedniej nazw innego typu? No i czy nie za dużo jest na mapach napisów błędnych?

Zacznijmy od błędów. Jest ich dość dużo, ale trzeba powiedzieć, że nie zawsze jest łatwo przełożyć usłyszaną formę gwarową na pisaną formę literacką. Łatwo jest przełożyć gwarowe formy *U Salasa*, *U Hanuska* (tak one figurują na mapie BG) na niezmaszowane *U Szalasa*, *U Hanuszka*, ale już trudniej wywnioskować, że w nazwie *U Łucka* samogłoska rdzenna to nie jest w wymowie *o*, lecz *a* pochylone i winno być w pisowni literackiej oddane przez *a*. A czasem do rozszyfrowania danej nazwy konieczne jest po prostu wykształcenie dialektologiczne. Jest na przykład przy drodze z Krzczonowa na Zawadkę osiedle, którego nazwa na mapie BG figuruje jako *Poterbie*. Zapisujący tę nazwę usłyszał ją z pewnością od informatora jako *Płotyrbie*. Wiedział, że po *p* przed *o* częsta jest silna labializacja, której się w pisowni ogólnej nie uwzględnia, np. *płole* = *pole*; że gwarowe *yr* może odpowiadać literackiemu *er*, np. *syr* = *ser*, ale nie wiedział, że na tym terenie *h* (i oczywiście *ch*) jest wymawiane słabo lub w ogóle w wymowie ginie, że więc usłyszaną formę należało zapisać jako *Podhyrbie*, która to nazwa pochodzi od wyrażenia przyimkowego *pod hyrbem* (a *hyrb* oznacza ‘spadziste wzgórze’¹⁵).

Do niepoprawnych można by zaliczyć zapisy nazwy z przyrostkiem *-owa*: *Bochniowa*, *Kuligowa*, *Hodurkowa* itp., które według mapy BG przeważają m.in. w Trzebuni. Występują one także w innych wsiach (na mapie BG), np. w Skomielnej Czarnej: *Gawlakowa*, *Mirkowa*, *Mizerowa*, *Surlasowa*, w Łętowni: *Goryłowa*, *Szyszkowa*, *Zębalowa* itd. Wyglądają one tak samo jak nazwy miejscowości: *Częstochowa*, *Limanowa*, *Wiśniowa* itp. Pochodzenia są rzeczywiście takiego samego, ale ich obecny status jest różny: nazwy miejscowości są od dawna samodzielnymi rzeczownikami, nazwy ról przymiotnikami występującymi w zestawieniach z rzeczownikiem *rola*. We wspomnianym tu przewodniku nazwy na *-owa* zawsze są z tym rzeczownikiem połączone: *rola Maślankowa*, *rola Mielcowa*, *rola Wronowa* itp. Również mieszkańcy, kiedy tego typu nazw używają (rzadko, o czym niżej), to w zestawieniach.

Trzeba teraz powiedzieć to, co najważniejsze: nie jest istotnym, dużym błędem umieszczanie na mapach na oznaczenie takich samych, a nawet tych samych obiektów terenowych nazw różnych typów. To jest tylko – co prawda, trudne do zaakceptowania – mieszanie różnych typów nazw, ale nazw rzeczywiście przez mieszkańców omawianych terenów używanych. Tyle że używanych w trochę różnych znaczeniach i sytuacjach.

¹⁵ M. Kucala, *Parę zagadek toponomastycznych*, „Język Polski”, t. LXXIV: 1994, s. 186–191.

Nazwami ról, funkcjonującymi powszechnie, są wyrażenia przyimkowe. Najczęściej występuje tu przyimek *u*, np. *U Kubiaka*. Przyimek ten się wymienia na *do*: *Do Kubiaka* (dokąd) i *od*: *Od Kubiaka* (skąd). Wszystkie widniejące na mapach nazwy na *-owa* mają częściowe synonimy z przyimkami, np. w Trzebuni: *U Sufleta* (*Do Sufleta*, *Od Sufleta*), *U Burtana*, *U Krzystka* itd. „Częściowe synonimy”, gdyż nazwy-wyrażenia przyimkowe oznaczają nie całe tereny ról, ale ich części zabudowane: skupiska domów, budynków gospodarczych, podwórek, ogrodów.

Drugim co do częstości używania typem są nazwy na *-owo*. Oznaczają one całe powierzchnie ról (pola, pastwiska, lasy, nieużytki, zagajniki) z wyłączeniem części zabudowanych nazywanych wyrażeniami przyimkowymi. Są to rzeczowniki i odmieniają się jak nazwy miejscowości na *-owo*: *Kubiakowo*, *z Kubiakowa*, *na Kubiakowie*. Na mapach nazwy te pojawiają się rzadko.

Zestawienia typu *Rola Kubiakowa*, o których była już mowa, oznaczają całość ról, zarówno części zabudowane, jak i pola, lasy itd. Nazwy te są nacechowane urzędowo, na co dzień się ich prawie nie używa. Pojawiają się głównie w ogłoszeniach gminnych i kościelnych, np.: w maju kościołem się będzie opiekować *Rola Bylicowa*.

Synonimami zestawień *Rola z -owa* są nazwy na *-ówka*. Też oznaczają całą – zabudowaną i niezabudowaną – powierzchnię ról. Są używane na co dzień, ale rzadko (z wyjątkami, o czym niżej). Na mapach jest ich bardzo dużo.

Oprócz tych czterech typów są jeszcze inne nazwy, rzadko na tym terenie występujące, a więc nazwy pluralne (rodowe), np. *Figuły*, *Ostoje*, *Pachury* (częstsze na krańcach wschodnich Beskidu Myślenickiego), kulturowe, np. *Hucisko*, *Zamek*, *We Dworze*, terenowe, np. *Dział*, *Czarny Potok*, *Na Brzyzku*.

Z czterech podstawowych typów nazw części wsi na omawianym terenie najlicniejszym, powszechnie używanym typem, niejako hasłowym, są wyrażenia przyimkowe. O wiele radsze są formacje z przyrostkiem *-ówka*, najradsze (z wyjątkiem Stróży i Pcimia) z przyrostkiem *-owo*. Chodzi o takie nazwy na *-ówka* i *-owo*, które nie mają obocznych wyrażen przyimkowych. Są np. nazwy *Chorwatówka*, *Florkówka*, *Jerusiówka*, nie ma nazw *U Chorwata*, *U Florka*, *U Jerusia*. Te nazwy na *-ówka* odnoszą się najczęściej do ról o mniejszej powierzchni, zajmowanej przez dwa, trzy gospodarstwa, także przez jedno. Podobnie jest z nazwami na *-owo*, jest np. tylko *Dyrczowo*, nie ma *U Dyrcza*. Warto może powtórzyć, że w wymienionym na początku tego artykułu słowniku nazw Tamopolszczyzny Zaleskiego i Klisiewicza nazwy na *-ówka* odnoszą się najczęściej do folwarków, obszarów dworskich, domów.

Jaki byłby z tych wszystkich stwierdzeń wniosek co do umieszczania na mapach nazw części wsi beskidzkich? Do znacznej większości tych nazw mogą się odnosić cztery nazwowe postaci, zróżnicowane nieco znaczeniowo lub sytuacyjnie. Gdyby za kryterium przyjąć urzędowość nazw, to można by stosować zestawienia *Rola z -owa*, przy czym *owo* „Rola” można by opuszczać, zaznaczając to w legendach map. Ale gdyby chodziło o podawanie postaci używanych najczęściej, na co dzień, to uzasadnione by było pisanie wyrażen z przyimkiem *U*, a tam gdzie takie wyra-

zenia nie są stosowane, należałoby umieszczać na mapach nazwy na *-ówka* i inne rzadsze, tak jak są przez zamieszkujących te tereny ludzi używane.

Names of Parts of the Village in the Beskidy Mountains of Myślenice

Abstract

Mountain villages of Myślenice and Sucha Beskidzka districts are divided into *role/plough lands* each having a few slightly semantically different names. There are variant forms like: *U Kubiaka, Kubiakowo, Kubiakówka, Rola Kubiakowa* (or *Kubiacza*). Names with the proposition *u/with (do/to, od/from)*, also *na/on* mean built over parts of plough lands, names with the suffix *-owo* refer to whole plough land areas excluding built over parts, names ending with *-ówka* define whole, both built over and not, plough land areas just as officially characterized compounds with *Rola (Kubiakowa)*. Other, topographical or plural, names are rare. It is obvious that on maps or in guides variant names are not published but chosen names are mixed, different types occur in one village or one type dominates in one village and another one in a neighbouring village though in fact there are no such differences. It should be all unified.